

Анђела Васиљевић

О ПРИЛОЗИМА *УЗГРЕД* И *УСПУТ* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У раду се посредством теорије граматикализације испитују семантичко-прагматичка и дистрибутивна својства прилога *узгред* и *успут*. Најпре се даје осврт на претходне описе и класификације, а потом се путем квалитативне и квантитативне анализе грађе ексцерпираних из *Корпуса савременог српског језика* утврђују темељне значењске вредности и функције ових јединица. Посебна пажња посвећује се идентификовању услова под којима се понашају као конектори/дискурсни маркери. Додатни циљеви истраживања укључују испитивање степена граматикализованости ових прилога и одређивање параметара који подстичу појаву нових прагматичких вредности на надреченичном нивоу.

Кључне речи: *узгред*, *успут*, прилог, конектор/дискурсни маркер, граматикализација.

This paper deals with the semantic, pragmatic and distribution properties of the adverbs *uzgred* and *uspud* ‘by the way, incidentally’ within the framework of the grammaticalization theory. First, we provide an insight into their previous descriptions and classifications. By means of qualitative and quantitative analysis of the examples from the *Corpus of Contemporary Serbian Language*, we then determine their main semantic values and functions in an effort to identify the conditions in which they act as connectives/discourse markers. The central part of the paper compares their grammaticalization degrees, while also pointing out some of the parameters that incite the rise of new pragmatic values on a transphrastic level.

Key words: *uzgred*, *uspud*, adverb, connective/discourse marker, grammaticalization.

1. Увод. О различитим одликама прилога *узгред* и *успут* фрагментарно је писано у више наврата, и то из угла етимологије (Скок I: 615), акцентологије (Симић 2007: 31, 36), синтаксе и семантике (Ристић 1990: 96–100; ŠARIĆ 2012: 181; 2014: 119–120; ЧУТУРА 2020: 79), творбе речи (ВАВИЋ 2002³: 458, 564; КЛАЈН 2002: 138, 227), те прагматике и лингвистике текста (PIPER 2001²: 203–204; STERANOV 2010: 385; ЧУДОМИРОВИЋ 2017: 177, 184–185; BIRZER 2018: 216, 253; HRŽICA et al. 2021: 51). Преглед литературе показује да се ове лексеме и њихови синоними помињу првенствено у склопу (пот)класификација прилога и прилошких израза (уп. нпр. БЕЛИЋ 1969⁴: 250; VARIĆ et al. 1997²: 275; MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009²: 457–460; ПИПЕР – КЛАЈН 2017²: 204; КЛИКОВАЦ 2018⁴: 92; ЧУТУРА 2020: 72–79), а у новије време примећује се и све чешће укључивање у описе и поделе текстуалних конектора и/или дискурсних маркера. Имајући у виду да се у речницима српско(хрватско)г језика (уп. нпр. РСМ VI; RJAZU XX; АНИЋ 2003⁴; РСЈ 2011²; ŠARIĆ – WITTSCHEN 2008; ЋОСИЋ 2017)

* Усмено саопштење под истим насловом било је пријављено за научни скуп *Philologia Serbica* 29. 3. 2022. на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци, на коме аутор није излагао. Аутор изражава захвалност анонимним рецензентима на упућеним примедбама и сугестијама. Све евентуалне грешке, разуме се, искључиво су његова одговорност.

одређују као синоними и, по правилу, дефинишу циркуларно, у раду испитујемо да ли постоје битније разлике у погледу њихових семантичко-прагматичких обележја, реченичне дистрибуције, те степена граматикализованости у савременом српском језику.

1.1. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР. Истраживање има своје упориште у теорији граматикализације (исп. нпр. HEINE – KUTEVA 2002; HOPPER – TRAUGOTT 2003²; TRAUGOTT 2003; 2010; DEGAND – EVERS-VERMEUL 2015). Премда је сâм термин у литератури присутан више од два века, значајније учвршћивање постулата ове теорије у различитим гранама науке о језику запажа се првенствено од осамдесетих и деведесетих година (HASPELMATH 1999: 1047). Учртавајући главне токове у савременим приступима заснованим на тековинама теорије граматикализације, Е. К. Траугот примећује да се, без обзира на њихова међусобна разилажења, могу јасно издвојити два главна правца кретања, којима умногоме одговара дихотомија *редукција : екстензија* (2010: 97). У средишту првог, нешто старијег приступа, чију примену налазимо нпр. у студијама К. Лемана (1982; 1985), нагласак је на питањима фонетске, морфолошке, те семантичке редукције јединица које пролазе кроз дуге и сложене процесе граматикализације, услед чега долази до постепеног смањивања њихове синтаксичке аутономије, одн. сразмерног повећања зависности у односу на остале чланове синтагматског низа (LENMANN 1985: 307–308). Други приступ, у литератури познат и као граматикализација у ширем смислу или прагматикализација, окупља пак ставове аутора који у овом процесу такође проналазе узроке генезе нових значењских и употребних вредности лексичких јединица, повећања њиховог надреченичног досега, те стицања статуса екстрапредикативних елемената који излазе из домена граматичке анализе залазећи у област истраживања прагматике (TRAUGOTT 1995: 5; 2010: 98–101). Поред тога, поједини приступи проучавању граматикализације указују на садејство механизма редукције и екстензије, истичући да они нису сами по себи супротстављени, већ најчешће комплементарни и/или сукцесивни. Такав је, на пример, теоријски оквир који заступају Б. Хајне и Т. Кутева (2002: 1–5). Према овим ауторима, граматикализација је сложен резултат појединачног или здруженог деловања следећих механизма:

1) *десемантизације* тј. *семантичкој изблеђивања* (енг. „semantic bleaching”) – слабљења или потпуног губљења темелних семантичких компоненти аутосемантичне јединице;

2) *екстензије* (енг. „extension”) – стицања нових вредности и ширења сфере употребе на нове контексте;

3) *декатегоријализације* (енг. „decategorialization”) – категоријалне промене и губљења изворних морфосинтаксичких обележја;

4) *ерозије* (енг. „erosion”) – фонетског упрошћавања (скраћивања и сажимања).

Под окриљем теорије граматикализације у ширем смислу често се тумачи и развој нових значењских и употребних вредности прилошких речи (уп. TRAUGOTT 1995). Услед специфичних дистрибутивних обележја, ову категорију одликује изражена мобилност, чак и у језицима с релативно стабилним редом речи (SARDA – CHAROLLES 2012: 7). Њихово учвршћивање у

иницијалном положају често је праћено прозодијским и интерпункцијским издвајањем, те добијањем статуса екстрапредикативне јединице. Губитак примарних синтаксичких функција прилошке речи и изрази неретко надомешћују преузимањем нових улога на плану сегментације текста/дискурса (2012: 9). Многи аутори сагласни су да је један од кључних показатеља степена њихове граматикализованости учесталост иницијалне издвојене употребе, при чему се понашају као прагматички модификатори садржаја читавог исказа, а не само једног реченичног конституента (COMBETTES – KUYUMCUYAN 2007: 78; LEWIS 2018: 137–138; ÁLVAREZ-PRENDES 2021: 365). Од седамдесетих година прошлога века, уметнутим прилозима додељује се и статус конекторâ, односно дискурских маркера (исп. нпр. SILIĆ 1984: 109–132; VELČIĆ 1987: 26–27; GLOVAŠKI-BERNARDI 2004²: 55–63; COMBETTES – KUYUMCUYAN 2007: 78–79; GLUŠAČ 2012: 291–292; TRAUGOTT 2020: 122). У једном од пионирских радова посвећених овој тематици у домаћој лингвистици, М. Ивић запажа да су тзв. реченични прилози „у функционалном погледу блиски конјункцијама”, те да се њихове супрасинтаксичке употребне вредности свега деценију раније нису ни разматрале (1978: 4–6). С тим у вези, Е. К. Траугот (1995: 1–2) посебно указује на чињеницу да велики број (енглеских) дискурских маркера настаје путем sukcesивне граматикализације унутарреченичних (енг. *Clause-internal Adverbial*) и (над)реченичних прилога (енг. *Sentence Adverbial*). Ова ауторка сматра да за генезу нових семантичко-прагматичких вредности и функција није неопходно да буду истовремено испуњене све поменуте етапе граматикализације (десемантизација, екстензија, декатегоријализација, фонолошка редукција), те да су синтаксичка издвојеност (аутономија) и изражен надреченични досег суштинска обележја по којима ове јединице одступају од прототипичних случајева граматикализације схваћене у ужем смислу (1995: 14).

Будући да отвара простор за развој нових прагматичких функција, почетни и синтаксички издвојени положај адвербијалних речи у литератури се назива и „стратешким” (уп. SARDA – CHAROLLES 2012: 8; LEWIS 2018: 135–139). Како у њему лакше успостављају обличке и смисаоне везе с елементима из леве периферије, издвојени прилози могу имати важан утицај на кохезију и кохеренцију, тј. структурну и логичку повезаност суседних исказа или већих сегмената текста/дискурса. Тако лексема *усћуи* у примеру *Усћуи сам йозвао Марка* врши службу адвербијалне одредбе, док се у исказу *Усћуи, да ли си йозвао Марка?* јавља у прагматичкој функцији маркера за сигнализирање промене предмета разговора, најчешће уводећи кратку дигресију или додатну, споредну информацију. Пошто идентичне улоге на нивоу реченице и везаног текста може остварити и *узпрег* (уп. РИСТИЋ 1990: 97–100; PIPER 2001²: 203; СТЕПАНОВ 2010: 385; ЧУДОМИРОВИЋ 2017: 184–185; ВИРЗЕР 2018: 226), у наставку рада покушавамо да испитамо под којим условима ове јединице мењају категоријални статус и дистрибутивна својства, стичући и нове семантичко-прагматичке вредности.

1.2. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ. Увид у литературу показује да се *узпрег* и *усћуи* доследно одређују као синонимни начински прилози¹, при чему се често

¹ Поред сличности на семантичко-прагматичком плану, подударност се запажа и у њиховој морфолошкој структури. Оба прилога настала су улуксемљењем предлога *уз* и одговарајућег

наводе и нека од њихових ужих семантичких обележја – спацијалност, темпоралност (симултаност), пропратна околност, те адитивност и дигресивност. С. Ристић уз¹*прег* и ус¹*уи* убрја у начинске прилоге „са значењем свих других спољашњих околности које доприносе утиску о начину вршења радње, трајања процеса” (1990: 97–98). Од важности за наш рад јесте и напомена да значење пропратне околности код ових јединица интерферира с темпоралним, јер се маргинална радња коју модификују одвија напоредо с главном (1990: 99–100). У општим класификацијама прилошких речи и израза, П. Мразовић и З. Вукадиновић (2009²: 460–461), те П. Пипер и И. Клајн (2017²: 204) ус¹*уи* сврставају у групу сложеница насталих улуксемљењем предлога и именице у одговарајућем падежу (уп. нпр. *гођодине, низбрго, увече*). Такође, П. Мразовић и З. Вукадиновић скрећу пажњу на његову полисемију, укључујући га у ситуативно-локалне (месне) и модално-модификативне (начинске) прилоге (2009²: 457–458). Слично, Љ. Шарих ус¹*уи* анализира као граматикализовану варијанту акузативне предлошко-падежне конструкције чије се исходишно просторно значење ‘поред пута’ на концептуалном плану трансформише у апстрактнија значења с архисемом ‘додатно, маргинално, споредно’, објашњавајући на тај начин појаву адитивне интерпретације функционално сродне изразу *йорег йоџа* (ŠARIĆ 2012: 181; 2014: 120). У студији заснованој на семантичком критеријуму поделе, И. Чутура помиње ус¹*уи* говорећи о подсистему просторних прилошких израза са ужим обележјем перлативности. Анализа ове ауторке показује да се прилошки изрази с компонентом *йуи* често срећу у пренесеном значењу, те да њихово изворно просторно значење служи као полазна тачка за развој начинског значења заснованог на метафори путовања (2020: 72–79).

На функционално-прагматичке одлике лексеме уз¹*прег* на нивоу надреченичног јединства међу првима код нас пажњу скреће П. Пипер. Анализирајући различите аспекте унутрашње конфигурације текста као апстрактног простора, аутор уочава да прилог уз¹*прег*, израз уз¹*прег* (*буди*) речено и партикула *иначе* у својству дискурсних маркера најављују увођење дигресије или мање значајне, допунске информације (2001²: 194; 203–204). Слично, уз¹*прег* у улози текстуалног конектора/дискурсног маркера² идентификују и С. Степанов (2010: 385), Ј. Чудомировић (2017: 184–185), те Г. Хржица и сараднице (2021: 51). Ј. Чудомировић уз¹*прег* (*буди речено*) убрја у групу текстуалних конектора „којима се сигнализира промена предмета дискурса” (уп. *а, елем, иначе, неџо, е саг(а), шџо се йиче, када је реч о*), а чији се прагматички допринос испољава приликом сегментације текста и маркирања смисаоних

падежног облика именице *йуи* односно *прег* ‘ход, ходање’ (уп. *пресџи* < псл. **gręsti* ‘ићи, корачати’) (уп. РСАНУ III: 607, 614–615; Скок I: 615; DERKSEN 2008: 188).

² У литератури постоје веома различити ставови у погледу теоријског, термилошког и категоријалног одређења појмова *конектор* и/или *дискурсни маркер*. Будући да се специфичне разлике из објективних разлога не могу сагледати у оквирима овога рада, надаље ћемо их посматрати као приближне синониме, уз напомену да у великој мери деле судбину *шекџа* и *дискурса* као сличних, али не потпуно истих појмова. За детаљнија разматрања в. VELČIĆ 1987: 19–22; PIPER 2001²: 194–206; SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 361–363; BADURINA 2008: 94–107; STEPANOV 2010: 365–370; Благојевић – Вукић 2012: 477–479; MARCETEAU CABALLERO 2016: 84–86; LEWIS 2018: 135–136; ВАСИЉЕВИЋ 2020: 166–169.

односа између његових појединачних тематских целина (2017: 175). Од значаја за наш рад је и ауторово разграничење између прилога *узгред* у синтаксичкој функцији прилошке одредбе и конектора *узгред* као синтаксички, прозодијски, интерпункцијски и смисаоно издвојене прагматичке јединице која за себе не може везати енклитику: уп. „**Узгред је Мартиновић овде ћришцао [...]*” (2017: 185).

Поред поменутих истраживања, о дискурзивним одликама датих прилога пише и С. Бирцер (2018) у склопу дијахронијске анализе маркера заснованих на глаголима говорења³. Проучавајући својства структурног модела прилог (ADV) + *говорећи/речено* (*verba dicendi*) на материјалу хрватског језика, ова ауторка такође примећује да изрази *усћуић речено* и *узгред речено* најављују додатну информацију „сличну дигресији” (BIRZER 2018: 216). Потврду о дигресивној природи прилога *узгред* налазимо и у *Srpskom rečniku novijih anglicizama*, у коме се англицизам *бајгвеј* ‘by the way’, типичан маркер за увођење дигресије у енглеском језику (TRAUGOTT 2020: 123–128), дефинише помоћу домаћих лексема *узгред* (*буди речено*) и *иначе* (PRČIĆ et al. 2021: 73). Налик овом англицизму, из француског у српски језик ушао је и синоним *анџасан* (фр. [soit dit] *en passant*), којим се такође наговештава почетак дигресије или додатне, узгредне информације. Међутим, за разлику од позајмљенице *бајгвеј*, својствене језику младих и комуникацији посредством интернета, поменути галицизам припада групи тзв. „престижних позајмљеница” (нпр. *ајројо* ‘à propos’, *анженерал* ‘en général’), које одликује стилска обележеност и мања учесталост у језику (РОРОВИЋ 2005: 91).

Коначно, у *Српском речнику синонима* (Ћосић 2017: 592) као приближни еквиваленти речи *узгред* и *усћуић* предлажу се изрази *осим њоја*, *ћоред њоја*, *сем њоја* и *ћоврх свеја*, који се у новијој литератури укључују у групу конектора/маркера адитивности као јединица за обележавање значења „придруживања, додавања једног елемента другом или појединачног целини” (Вукић 2020: 139). Иако се у претходном периоду запажа пораст занимања за прагматичке одлике речи и израза са значењем адитивности (нпр. *осим њоја*, *ћоред њоја*, *ћри њоје*, *уз њо*), у домаћој лингвистици још увек нема усаглашености око њиховог именовања, што је једним делом последица непостојања систематског описа и инвентара ових јединица у српском језику (уп. SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 362; КЛИКОВАЦ 2008: 177–178; ВУКИЋ 2020: 139–141; ЧУТУРА 2020: 271–274). Слични проблеми срећу се и у другим научним срединама. На пример, К. Фуентес и Е. Марсето Кабаљеро запажају да се у шпанској лингвистици изрази *por cierto* и *a propósito* ‘узгред (буди речено)’ групишу у хетерогене класе као што су *маркери дигресије*, *маркери њемајске ћроћресије*, *маркери ћромене њемајске оријентације дискурса*, *ћаренћейћички конекћори*, те *адитивни конекћори*, закључујући да их је због изражене полифункционалности тешко приписати само једној од њих (FUENTES 2015:

³ О пропозиционалним конструкцијама с глаголима говорења у функцији „метатекстуалних оператора” и „дискурзивних конектора” (нпр. *кажимо*, *рећимо*, *хоћу да кажем*) пише С. Ристић истичући њихов значај на плану структурне целовитости текста/дискурса, наглашавања смисаоних односа између појединачних сегмената, те успешног извршења говорних чинова (2009: 109–129).

156–157; MARCETEAU CABALLERO 2016: 87–88). Исти проблеми забележени су, између осталог, у енглеском (TRAUGOTT 2020: 122), румунском (IONESCU – POPESCU 2018: 4–5), те француском, у коме се одговарајући маркери за увођење дигресије *à ce propos*, *à propos* и *au fait* називају и „паразитским речима”, које су са становишта теорије релевантности често нужне. Наиме, као носиоци процедуралног значења, ови изрази покрећу и олакшавају инференцијалне процесе, погодујући општој конексији текста/дискурса, те бољем разумевању смисаоних односа између појединачних исказа или већих целина (BEAULIEU-MASSON 2002: 45–46; 67–68).

2. СЕМАНТИЧКО-ПРАГМАТИЧКА И ДИСТРИБУТИВНА АНАЛИЗА

2.1. СПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА. У овом одељку представљају се резултати анализе примера ексцерпираних из *Корџуса савременој српској језика* (КССЈ), спроведене с циљем утврђивања семантичких, синтаксичких и прагматичких обележја прилога *узјрег* и *усјуиј*. Полазна тачка истраживања јесу следеће хипотезе (према Ивић 1978: 4–16; VELČIĆ 1987: 51; PIPER 2001²: 198–204; SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 362–363; NIGOEVIĆ 2011: 131–138; TRAUGOTT 2020: 123–126):

а) ако се налазе у унутарреченичној, неиздвојеној позицији, *узјрег* и *усјуиј* задржавају основну категоријалну припадност и одговарајуће синтаксичке службе;

б) ако се јављају у екстрапредикативној позицији (типично иницијалној), као интонационо и интерпункцијски издвојене јединице, може се претпоставити да је реч о граматикализованим облицима који врше функцију прагматичког модификатора исказа. Имајући у виду да губе темељна категоријална обележја и део значењских вредности, истовремено проширујући домен употребе на нове контексте, претпоставља се да ове лексеме у процесу граматикализације⁴ стичу статус прагматичких/дискурских маркера (уп. FRASER 2006а: 189–191). Под окриљем теорије релевантности (SPERBER – WILSON 1995²; ВЛАКЕМОРЕ 2002: 157–170; Мишковић–Луковић 2018²: 63–66), прилози у улози прагматичких маркера тумаче се и као носиоци когнитивних инструкција: сигнализирајући семантичко-прагматичке и логичке односе међу суседним исказима или већим сегментима, ове јединице постављају се као оруђе за смањење напора утрошеног при обради језичке поруче, али и времена потребног за њено исправно декодирање (FRASER 2006а: 194–195; PONS BORDERÍA 2008: 1414–1415).

2.2. СЕМАНТИЧКО-ПРАГМАТИЧКА И ДИСТРИБУТИВНА ОБЕЛЕЖЈА ПРИЛОГА *УЗГРЕД*. Општа претрага КССЈ пружа укупно 1424 примера употребе ове лексеме. Од значајних параметара за нашу анализу, посебно се истиче њена учесталост у иницијалној и издвојеној реченичној позицији (уп. TRAUGOTT 2020: 121), у којој се јавља у улози надреченичног прилога, тј. конектора/маркера за

⁴ Неки аутори настанак конекторâ/дискурских маркера доводе у везу с прагматикализацијом као подтипом граматикализације. Овај термин означава процесе претварања лексичких и граматичких јединица у речи и изразе с прагматичком метакомуникативном функцијом (исп. нпр. NIGOEVIĆ 2011: 129–130; DEGAND – EVERS-VERMEUL 2015: 65–71).

сигнализирање додатног коментара мање важности (адитивност) или почетка дигресије. Иако се у почетном уметнутом положају најјасније испољава његова кохезивна улога (1–2), парентетичко *узѳред* има сличне функционално-прагматичке вредности и у медијалној позицији (3–4):

(1) Када је реч о фотографији, онда је тај израз депласиран, јер знамо да салон фотографије, пројектован, изведен и приведен намени уопште немамо. *Узѳред*, Београд је једина европска престоница која нема галерију такве врсте. (КССЈ: *Полиѳика*, 28. 12. 2000);

(2) Белгијске тенисерке Жистин Енен и Ким Клајстерс су оставиле дубок траг у белом спорту. [...] Јелена Јанковић као њихов савременик неколико пута се састајала с њима, али их никада није победила. Од Ененове је изгубила на девет мечева, често и кад јој је успех био надохват руке. Клајстерсова ју је савладала у шест дуела. *Узѳред*, боље није пролазила ни Ана Ивановић коју је Еменова победила сва четири пута [...]. (КССЈ: *Полиѳика*, 22. 8. 2009);

(3) Прво, Београд је један од европских велеграда; друго, то је град са добром културном традицијом; треће, Београд је на раскршћу различитих култура; четврто, цео Балкан биће ускоро у Европској унији, [...]. Ту бих, *узѳред*, рекао да је ЕУ направила извесне грешке у редоследу пријема земаља у своје друштво. (КССЈ: *Полиѳика*, 5. 8. 2010);

(4) Потпуно је непотребан семафор на раскрсници Душанове и Змај Јовине улице, која је, *узѳред*, и једносмерна [...]. (КССЈ: *Полиѳика*, 6. 5. 2001).

Дискурсни маркери, схваћени као део шире категорије прагматичких маркера (FRASER 1988; 2006a; 2006b), представљају екстрапредикативне јединице које одликује процедурално значење⁵, те се у том смислу у литератури одређују и као синтаксички факултативни елементи (FRANK-JOB 2006: 366–367). Њихова основна улога испољава се на плану експлицирања смисаоних односа између појединачних, најчешће суседних, сегмената дискурса или већих тематских целина (FRASER 2006a: 200). Како наводи Б. Фрејзер, иако не представљају *conditio sine qua non* за остварење чврсте кохезије и кохеренције текста/дискурса, њихово изостављање ипак може довести до уклањања „моћног наговештаја” о природи смисаоног односа који говорник успоставља између датог исказа и претходног (сегмента) дискурса (FRASER 1988: 22). У примерима (1–4) не запажа се промена предмета дискурса, већ се из заједничке хипертеме изводе додатне информације, погодујући општој тематској прогресији текста (уп. GLOVACKI-BERNARDI 2004²: 48). Када је реч о природи процедура које преноси прилог *узѳред* у својству прагматичког/дискурсног маркера

⁵ Зaslуге за увођење и учвршћивање дистинкције између концептуалног и процедуралног значења у (прагма)лингвистици углавном се приписују теорији релевантности (уп. SPERBER – WILSON 1995²). Ово разграничење нашло је примену у студијама аутора који преузимају и додатно развијају ставове Д. Блејкмор (2002) о природи дискурских маркера као речи које немају концептуално (репрезентативно) значење, те не доприносе пропозиционалном садржају реченице (значењу које се обогаћује контекстом), а такође не остварују ни конституентску улогу на нивоу синтаксичког устројства. У оквиру теорије релевантности, таквим речима и изразима додељује се статус процедуралних јединица, чији се значај посебно очитује приликом кодирања процедура, одн. информација о типу логичког односа који говорник успоставља између суседних исказа. За детаљнија разматрања в. FRASER 2006b.

у датим примерима, уведена информација поставља се не само као додатна, већ и мање значајна у односу на претходну. Уже значењско обележје „маргиналност” јавља се као последица утицаја семантизма одговарајућих прилошких вредности ове лексеме, што додатно потврђује ставове аутора који, и поред преузимања постулата теорије граматикализације, сматрају да у развоју семантичко-прагматичког континуума дискурсних маркера најчешће не долази до потпуне десемантизације, тј. губитка свих значењских компоненти присутних у структури полазне аутосемантичне јединице (уп. PRÉVOST 2011). Такође, у примерима (1–4) маркер *узјрег* носилац је и извесног аргументативног⁶ потенцијала: информације које уводи служе као додатна потврда истинитости или оправданости претходног исказа. Тако у (2), статистички подаци са званичних мечева белгијских тенисерки Ж. Енен и К. Клајстерс против А. Ивановић (уп. „Узгред, боље није пролазила ни Ана Ивановић коју је Еменова победила сва четири пута [...]”), иако изнети сасвим успутно, умногоме појачавају како претходну констатацију о потешкоћама које је у борби против истих ривала више пута искусила друга домаћа тенисерка, тако и заједничку хипертему (дубоки траг Белгијанки у историји тениса).

Што се тиче реченичне дистрибуције, у иницијалном и медијалном уметнутом положају, укључујући и фразеологизам *узјрег (буди) речено*, ова реч јавља се 851⁷ пут у КССЈ (59,7 % од укупног броја примера). Може се запазити да конекторски употребљено *узјрег* испољава извесне функционалне сличности с партикулама. Сродност с овом категоријом огледа се у изражавању личног става говорника према исказу који се поима као споредни коментар уведен ради подупирања става из претходног исказа или ширег контекста (уп. TRAUGOTT 2020: 126).

Говорећи о употреби дискурсних маркера за сигнализирање дигресије у склопу дијалогских секвенци, Е. Марсето Кабаљеро (2016: 92) уочава да ове јединице имају изражену апелативну функцију, будући да их говорник користи с циљем да скрене пажњу примаоца поруке и изазове код њега жељену реакцију (уп. ПИПЕР et al. 2005: 649–650). У примеру (5), поред *узјрег*, сличну улогу има уметнута реченица „хтедох да те питам”, којом се, у складу с постулатима теорије учтивости (BROWN – LEVINSON 1987: 61–91), стратешки умањује могући чин угрожавања образа⁸ саговорника (енг. *face-threatening act*), изазван постављањем изненадног или исувише личног питања:

(5) – Пјотре Иљичу, *узјрег*, хтедох да те питам: јеси ли ти крао некад у свом животу? (КССЈ: Достојевски, *Браћа Карамазови*).

⁶ О аргументативном потенцијалу адитивних маркера с ужим значењским обележјем „маргиналност” у француском и немачком језику говоре Б. Фагар и П. Блументал (2020: 218–219).

⁷ *Узјрег* стоји у иницијалном парентетичком положају у 314 резултата претраге КССЈ. Сличне семантичке и прагматичке особености испољава и у медијалној издвојеној позицији (205 резултата), те у склопу фразеологизма *узјрег буди речено* (211 резултата) и варијанте *узјрег речено* (121 резултат). Као критеријум за разликовање уметнутог положаја од неуметнутог узета је интерпункција, при чему су резултати добијени претрагом базе ручно проверени.

⁸ У домаћој литератури уобичајено је да се енглески термин *face* (у значењу у којем га користе П. Браун и С. Левинсон (1987)) преводи домаћим еквивалентом *образ*. Када је реч о превођењу синтагме *face-threatening act*, срећу се различита решења, међу којима се истичу ‘чин угрожавања образа’ (уп. PRČIĆ 2010: 409), те ‘чин штетан по образ’ (уп. MIŠKOVIĆ-LUKOVIĆ 2006: 116).

Подударне прагматичке функције врши и устаљени израз *узгред (буди) речено* (6), чија се дужа варијанта у КССЈ јавља у 211 резултата претраге, а краћа 121 пут:

(6) Једини члан посаде који не говори течно енглески јесте Жења Маршенко, која је у последњем тренутку заменила Ирину Јакуњину. *Узгред буди речено*, мило ми је што чујем да се Ирина успешно опоравља [...]! (КССЈ: Кларк, *Друџа Одисеја*).

Такође, парентетички карактер ове речи у писаном тексту поред запете може бити назначен и употребом других интерпункцијских знакова:

(7) Своје је глумачко искуство проширио касније у логорима где је био члан културбригаде, режисер, глумац и доушник. *Узгред буди речено*: Костик је своје робије сматрао саставним делом свог посла [...]. (КССЈ: Киш, *Гробница за Бориса Давидовича*).

Осим тога, *узгред* често улази у устаљене спојеве с глаголима говорења, додавања или истицања (нпр. *додати*, *истићи*, *казати*, *напоменути*, *ићи*), које М. Велчић назива пропозиционалним конекторима предвидљивог садржаја и структуре (1987: 28). У питању су клишетизирани конструкције попут *узгред да ће ићи*, *узгред (ћу) да кажем да*, *узгред ћу напоменути да*, *узгред да споменем да*, *узгред можемо споменути да*, *узгред помињем да*, *узгред да рекнемо*, *узгред да (ће) ићи* и сл. Тест супституције показује да је такве структуре могуће заменити парентетичким прилогом *узгред* без значајнијих семантичко-прагматичких и дистрибутивних промена (8):

(8) Неке земље, попут Енглеске, опиру се да пусте Румуне да се запосле у њима. Боје се „румунске инвазије”. [...] *Узгред да споменемо да* (= Узгред,) већ 2,5 милиона Румуна ради по земљама ЕУ. (КССЈ: *Полиција*, 26. 12. 2006).

Пошто у наведеним примерима долази до декатегоријализације (прилог постаје конектор/дискурсни маркер), десемантизације (слабљења начинске семантике) и екстензије (развоја нових прагматичких вредности и ширења сфере употребе на нове контексте), може се констатовати да ова лексема испуњава основне механизме граматикализације по Б. Хајнеу и Т. Кутевој (2002). Додатни параметар приликом испитивања њене граматикализованости може бити способност кумулативне употребе с напоредним везницима. Наиме, прилози и прилошки изрази употребљени у основној синтаксичкој функцији лакше се удружују с независним везницима (уп. Вукић 2020), док високо граматикализовани прилози у конјункторској улози теже допуштају такве спојеве, што се може објаснити њиховом функционалном сличношћу (LAMIROY – VANDERBAUWHUDE 2016: 206). Претрагом је утврђено да се *узгред* у својству сигнала контекстуалне укључености исказа у надреченично јединство значајније среће у спојевима с везником *и* (22 примера), као семантички најмање спецификованим саставним везником (Вукић 2020: 128):

(9) Дошао сам у Токио да ти по ко зна који пут понудим брак. Овога пута ћу те убедити, пази се. *И узгред*, откад ти идеш аутобусом? (КССЈ: Варгас Љоса, *Авантуре неваљале девојчице*).

Могући узрок тежег удруживања *узпрег* с везницима *ња* и *ње* јесте њихова логичка неподударност. Наиме, ови везници носиоци су темпоралног значења с обележјем постериорности (уп. Вукић 2020: 69), док је прилогу *узпрег* својствена темпорална семантика с обележјем симултаности (уп. Ристић 1990: 100). Када је реч о спојевима с раставним *или*, у бази такође нисмо нашли потврде за ову могућност. Најзад, слична појава увиђа се приликом испитивања могућности комбиновања овог прилога са супротним везницима. Нешто већу учесталост бележе само спојеви с везником *а* (14 примера), на чијем месту се по правилу може наћи и везник *и*. Иако се *а* традиционално сврстава у групу адверсативних везника, њиме се углавном не успоставља однос потпуне супротности, већ се чешће користи за истицање извесне разлике између суседних пропозиција (Пипер – Клајн 2017²: 484). Што се тиче спојева *узпрег* и других супротних везника, претрагом је добијен један окационалан пример удруживања с везником *али*, те два с *нећо* и *већ*. Међутим, у спојевима *нећо*, *узпрег* први члан нема статус везника, већ партикуле која такође сигнализира промену теме дискурса. У примеру (10) речи *нећо* и *узпрег* могуће је тумачити и као форме учтивости које, поред наговештавања почетка дигресивне дијалогске секвенце, имају функцију да у датом социокултурном контексту говорнику помогну да ублажи сопствени исказ и тако оствари жељени перлокутивни ефекат, избегавајући уједно и потенцијални чин угрожавања образа саговорника (уп. BROWN – LEVINSON 1987):

(10) – Није баш сасвим тако – ограда се Лемпке љубазно. – Што мислите да је спремност од наше стране велика, то је само младићка предрасуда. *Нећо*, *узпрег*, допустите једну реч: [...]. (КССЈ: Достојевски, *Зли гуси*).

На плану функционалности репартиције, општа претрага КССЈ сугерише да је 817 примера (57,3 % од укупног броја примера) ексцерпирано из публицистичког стила, но због саме природе одабраног корпуса одн. доминантног присуства новинарских текстова у њему, представљене резултате требало би ипак узети с опрезом, те у будућности подробније испитати на разнороднијем узроку грађе. Приметно је да се у овом функционалном стилу *узпрег* типично јавља у својству конектора/маркера за увођење дигресије или промене предмета дискурса. Аутоматским издвајањем примера из публицистичког стила, долази се до податка да је у њима ова лексема употребљена парентетички 619 пута (75,7 %), било у иницијалној, било у медијалној позицији (укључујући и обе варијанте израза *узпрег* (*буди*) *речено*).

Уколико се пак као контролни извор консултује електронска база SrWaC (*Serbian Web-based Corpus*), заснована на аутоматски прикупљеним текстовима с интернета, долази се до сличних закључака. Релевантан за наше истраживање јесте податак да се у овом корпусу *узпрег* у иницијалној парентетичкој позицији јавља 2475 пута (43,1 %) на узорку од укупно 7022 примера. Као синтаксички издвојена, ова лексема користи се знатно ређе у другим положајима: претрага нуди 559 резултата употребе у медијалној и свега 11 примера у финалној позицији. Имајући у виду да укључује и нелекторисану грађу преузету с форума посвећених различитим темама и областима, поред публицистичког, база SrWaC може бити нарочито погодна за испитивање дистрибуције и семантичко-прагматичких вредности *узпрег* у разговорном

функционалном стилу, док би за темељније закључке о употреби у другим стилевима било неопходно проширити истраживање.

2.3. СЕМАНТИЧКО-ПРАГМАТИЧКА И ДИСТРИБУТИВНА ОБЕЛЕЖЈА ПРИЛОГА *УСПУТ*. За разлику од *узгред*, *успућ* има и неграматикализовану варијанту *уз њућ*. У КССЈ прилошки израз јавља се 344, а прилог 1700 пута. Љ. Шарић (2014: 111) и И. Чутура (2020: 79) наводе да се први облик чешће среће у просторном физичком значењу, а други у начинском или неком другом апстрактном значењу. Ове констатације додатно подупиру и увид у грађу доступну у базама КССЈ и SrWaC. Пример (11) показује употребу *уз њућ* у исходном значењу ‘поред пута’, тј. у служби атрибута (с просторним прилошким значењем) именице *џоља*:

(11) На пољима *уз њућ* радници се спремише за полазак; негде натоварише стоку и магарци издигоше шије, зањакаше храпаво, људи се протеглише збуњено за магарцима, магарци реповима зањихаше: тако појоше. (КССЈ: Петровић, *Бурлеска џосјодина Перуна боја џрома*).

Насупрот томе, у примеру (12) неиздвојено *успућ* обично има начинску, одн. пропратнооколносну вредност, модификујући глаголску радњу која се поставља као споредна и истовремена у односу на главну:

(12) Хари је, као и остали, био радознао да види шта је у том великом пакету и био је запањен када су га сове испустиле баш пред њега, бацивши му *успућ* сланину на под. (КССЈ: Роулинг, *Хари Појтер и камен мудросић*).

Када је у питању дистрибуција, ова реч среће се у свим положајима, и то типично као неуметнути реченични члан. Иако се запажа извесна тежња за заузимањем иницијалне позиције (402 примера од укупно 1700, тј. 23,6 %), преглед корпуса наводи на закључак да у већини таквих примера *успућ* ипак задржава прилошку категорију и одговарајуће синтаксичке службе. Да је степен његове граматикализације нешто нижи у односу на *узгред*, показује и податак да се он ређе користи као модификатор целе реченице/исказа. Такви примери у КССЈ су скромно заступљени, и то претежно у публицистичком стилу: од 91 примера у иницијалној екстрапредикативној позицији, чак 81 (89 %) ексцерпиран је из новинарског језика (политичке, културне, спортске теме), док је од 68 резултата употребе у издвојеном медијалном положају, 50 примера (73,5 %) преузето из дневне штампе и сродних електронских медија (13–14).

(13) Шпанац Пау Гасол бриљирао је током целог сусрета и без икакве сумње апсолутно заслужио епитет најкориснијег актера (МВП). [...] *Успућ* (= Узгред/ Уз то), ривалима је три пута „спустио и рампу”, чиме је само крунисао фантастичну партију. (КССЈ: rts.rs, 16. 6. 2010);

(14) Није форсирао разговор о својим европским визијама, које су, *успућ* (= узгред/ уз то), изазвале и критичка реаговања у Паризу [...]. (КССЈ: *Политика*, 13. 5. 2001).

Попут парентетичког *узгред* (1–4), примећује се да је у (13) и (14) *успућ* сродно адитивним конекторима/маркерима *осим џоја*, *џоред џоја*, *џријом* и *уз џо* (уп. Silić – Pranjković 2005: 362; Valić 2016: 335–336; Вукић 2020: 139), при чему се уз основно значење додавања нове информације претходној

покреће и уже обележје „маргиналност”, присутно и у начинским прилошким употребама (12). Међутим, на основу претраге КССЈ може се претпоставити да су његове адитивне и дигресивне интерпретације још увек слабо распрострањене, нарочито у поређењу с учесталашћу истих вредности речи *узїред*. У прилог томе иде и маргиналан број примера у саставу устаљеног израза дигресивног значења *усїуїї* (*буди*) *речено* (свега 17, спрам укупно 332 примера *узїред* у склопу синонима скованог према истом структурном моделу).

Појединачном провером примера употребе *усїуїї* у почетном, издвојеном положају уочава се и мањи број случајева у којима се ова лексема не јавља у улози конектора/маркера за сигнализирање додатног, споредног коментара као у (13), већ је реч о њеној неграматикализованој прилошкој интерпретацији. Иако би синтаксичка издвојеност могла навести на закључак да је у питању надреченична употреба у својству ознаке адитивности и/или дигресије, шири контекст открива да је у примеру (15) ипак реч о местима која су на свом пропутовању до двора хазарског кагана *усїуїї* посетили хришћански учесници у хазарској полемици.

(15) Исте године византијском цару Михаилу III стигло је посланство од хазарског кагана који је молио да му се из Цариграда упути особа способна да објасни основе хришћанског учења. [...] Фотије је захтев схватио озбиљно и препоручио свог штићеника и ученика Константина Филозофа и овај је са братом Методијем кренуо у своју другу дипломатску мисију, названу хазарском. *Усїуїї*, у Херсону на Криму задржали су се и Константин је тамо учио хазарски и јеврејски језик, [...]. (КССЈ: Павић, *Хазарски речник*).

У испитаном корпусу, темељне прилошке вредности претежно се срећу у виду неиздвојеног, саставног дела реченичне структуре, за разлику од надреченичних употреба у (13) и (14). Без обзира на појединачне разлике у значењским интерпретацијама, неуметнуто *усїуїї*, налик другим прилозима и прилошким изразима, има изражену слободу у погледу дистрибуције (16–17). С друге стране, његова адитивна читања са ужим обележјем „маргиналност” имају нешто већу склоност ка заузимању иницијалне или постиницијалне уметнуте позиције (21–22).

(16) *Усїуїї* сам срео сеоског поштарара, који ми је рекао да му се чини да их је видео пре неколико сати [...]. (КССЈ: Киш, *Пецчаник*);

(17) – Чујте, кад нам је већ *усїуїї*, хајде да свратимо код господина од Монте Криста, он ће вас разонодити. (КССЈ: Дима, *Гроф Монте Кристо*).

Додатни показатељ нижег степена граматикализованости овог прилога може бити податак да се он чешће удружује с напоредним везницима него *узїред*. Највећу учесталост бележе спојеви с везницима *и* (143 резултата) и *а* (105 резултата), док примера с осталим напоредним везницима у КССЈ има мање од десет. Провером комбинаторичких могућности примећује се да у таквим спојевима *усїуїї* најчешће модификује радњу која се поставља као пропратна у односу на главну (18–20):

(18) Путују често Србијом, обилазе планинске пропланке и бање, *а усїуїї* сврате и у околне манастире. (КССЈ: *Полиџика*, 2. 11. 2008);

(19) Он је светски експерт за птичји свет, а супруга му помаже у фактографисању стања на терену *и усџуџи* бере и пресује разноврсно биље. (КССЈ: *Полиџика*, 6. 7. 2008);

(20) Дошло је време када је свакој општини неопходан бар један демограф, јер се витална питања не могу решавати *ни усџуџи* (= успутно/узгредно), ни спорадично, ни нестручно. (КССЈ: *Полиџика*, 9. 12. 2010).

Да је парентетичко *усџуџи* и даље маргинално у савременом српском језику потврђује и контролна претрага електронске базе SrWaC, којом се проналази укупно 10330 резултата, од чега се у иницијалној издвојеној позицији ова реч јавља 828 (8,02%), медијалној 264 (2,56%), а финалној свега 14 пута (0,14%). Такође, учесталост израза *усџуџи* (*буди*) речено (70 примера за дужи и 102 за краћи облик) знатно је мања у односу на синоним *узџрег* (*буди*) речено (630 примера за дужу и 466 за краћу варијанту). Грађа показује да је адитивно и/или дигресивно читање лексеме *усџуџи* својствено разговорном функционалном стилу (21), док се у оквиру новинарског стила ова интерпретација чешће везује за спортски дискурс (22):

(21) Новим аутомобилима цена ће временом много брже падати него до сада због доласка нових технологија. *Усџуџи* (= Узгред/Уз то/Поред тога), половњаци сада боље изгледају него пре [...]. (SrWaC: b92.co.rs, 5. 11. 2011);

(22) То му је 64. победа ове сезоне, четврта грендслем титула, 28. АТП трофеј у каријери, а десети у овој сезони [...]. *Усџуџи* (= Узгред/Уз то/Поред тога), постао је тек шести тенисер у отен ери са три грендслем титуле освојене у једној сезони. (SrWaC: vreme.com, 15. 9. 2011).

3. ЗАКЉУЧАК. Компаративна семантичко-прагматичка анализа прилогâ *узџрег* и *усџуџи* потврдила је почетне хипотезе нашег истраживања. Показано је да се у иницијалном и медијалном екстрапредикативном положају ови прилози понашају као конектори/дискурсни маркери адитивног значења са ужим семантичким обележјем „маргиналност”. Међутим, иако у грађи налазимо потврде за надреченичну употребу обе речи, у томе убедљиво предњачи *узџрег*, што потврђују и квантитативни подаци добијени претрагом КССЈ као главног извора и SrWaC као контролног. Такође, анализа сугерише да је прагматичка вредност лексеме *узџрег* у улози конектора/дискурсног маркера на добром путу да постане њена основна вредност у савременом српском језику. И док на семантичком и прагматичком плану испољавају јасне подударности, уочено је да се дати прилози суштински разликују по степену граматикализованости и реченичној дистрибуцији. У том погледу, *узџрег* се издваја као јединица с високим степеном граматикализације, док *усџуџи* и даље задржава основна прилошка значења (просторно и начинско) и одговарајуће синтаксичке службе, не искључујући притом могућност употребе у функцији прагматичког сигнала дигресије или увођења додатне информације, коју говорник обележава као споредну у односу на претходни исказ. Такође, имајући у виду присуство компоненти с темељним значењем физичког кретања у њиховој структури, а по узору на одговарајућа запажања Е. Траугот (2020: 133) о дијахронијском развоју еквивалентног енглеског дискурсног маркера *by the way* на темељима појмовне метафоре РАСПРАВА ЈЕ ПУТОВАЊЕ,

на контрастивном плану било би значајно испитати да ли је и у којој мери тај концепт заступљен у другим језицима. Напослетку, ово истраживање покреће друга питања, попут проблема лексикографске обраде описаних лексема у својству прагматичких маркера, те њиховог разграничења од унутарреченичних вредности. Поред тога, учоава се потреба за праћењем даље еволуције ових јединица на разноврснијем узорку грађе како говорног, тако и писаног језика, те за спровођењем дијахронијског испитивања развоја њиховог семантичко-прагматичког континуума, што би требало да омогући јаснији увид у узроке генезе неприлошких вредности на синхронијском плану.

ИЗВОРИ

- KCCJ: Duško VITAS, Miloš UTVIĆ. *Korpus savremenog srpskog jezika* (SrpKor2013). Beograd: Grupa za jezičke tehnologije Univerziteta u Beogradu. <www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus>. 15–30. 3. 2022.
- SrWaC: Nikola LJUBEŠIĆ, Filip KLUBIČKA. *Serbian web corpus srWaC*. Slovenian language resource repository (CLARIN.SI). <<https://www.clarin.si/noske/index.html>> 15. 5. 2022.

РЕЧНИЦИ

- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика* (ред. Мирослав Николић). Нови Сад: Матица српска, 2011².
- Посић, Павле. *Српски речник синонима*. Нови Сад – Београд: Прометеј – Корнет, 2017.

*

- ANIĆ, Vladimir. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber, 2003⁴.
- DERKSEN, Rick. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, vol. 4)*. Leiden – Boston: Brill, 2008.
- PRČIĆ, Tvrtko, Jasmina DRAŽIĆ, Mira MILIĆ, Milan AJDŽANOVIĆ, Sonja FILIPOVIĆ KOVAČEVIĆ, Olga PANIĆ KAVGIĆ, Strahinja STEPANOV. *Srpski rečnik novijih anglicizama*. Prvo, elektronsko, izdanje. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2021. <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2021/978-86-6065-636-2>>. 25. 4. 2022.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIV. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- ŠKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- ŠARIĆ, Ljiljana, Wiebke WITTSCHEN. *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2008.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар. *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. I: Речи са деклинацијом*. Београд: Научна књига, 1969⁴.
- Благојевић, Савка, Маја Вукић. Текстурални конектори за изражавање логичких односа у српском и енглеском академском дискурсу. Милош Ковачевић (ур.). *Стируктурне карактеристике српског језика. Српски језик, књижевности, уметности: зборник радова са VI међународног научног скупа*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2012, 477–488.

- ВАСИЉЕВИЋ, Анђела. Дискурсни маркери *en effet, effectivement, en fait* и њихови српски функционални еквиваленти. *Зборник Мајице српске за филолоџију и лингвистику* LXIII/2 (2020): 165–189.
- ВУКИЋ, Маја. *Комбиновање везника и невезничких речи у савременом српском језику*. Ниш: Филозофски факултет, 2020.
- ИВИЋ, Милка. О српскохрватским реченичним прилозима. *Јужнословенски филолоџ XXXIV* (1978): 1–16.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део – слањање и њрефиксација*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2002.
- КЛИКОВАЦ, Душка. *Грамајика српској језика за основну школу*. Београд: Креативни центар, 2018⁴.
- КЛИКОВАЦ, Душка. О семантици текстуалних конектора у српском језику који се састоје од предлога месних значења и поименичене заменице *тај* (*поређ тајо, уз та, насупрот тајо, поврх тајо, при тајо, према тајо, иза тајо, на та*). *Зборник Мајице српске за славистику* 73 (2008): 177–193.
- МИШКОВИЋ-ЛУКОВИЋ, Мирјана. *Прајмајика*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2018².
- ПИПЕР, Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић (у редакцији академика Милке Ивић). *Синтакса савременој српској језика. Просја реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна грамајика српској језика*. Нови Сад: Матица српска, 2017².
- РИСТИЋ, Стана. *Начински њрилози у савременом српскохрватском књижевном језику: лексичко-грамајички њрисијуй*. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1990.
- РИСТИЋ, Стана. *Модификација значења и лексички модификајори у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009.
- СИМИЋ, Радоје. Структура и акценат префиксалних твореница са општим глаголским делом. *Узданица* 4/1 (2007): 7–37.
- ЧУДОМИРОВИЋ, Јован. О конекторима којима се сигнализира промена предмета дискурса. *Научни сасјанак славистија у Вукове дане* 46/3 (2017): 175–194.
- ЧУТУРА, Илијана. *Међугодно њрилоја и њрилошких израза у савременом српском језику*. Јагодина: Факултет педагошких наука, 2020.

*

- ÁLVAREZ-PRENDES, Emma. (Inter)subjectivisation et chaines sémantiques dans les adverbes français en *-ment* : analyse du passage de l'adverbe intégré à la proposition au marqueur discursif. *Canadian Journal of Linguistics/Revue canadienne de linguistique* 66/3 (2021) : 346–373.
- БАВИЋ, Степан. *Творба riječi у hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus, 2002³.
- БАДУРИНА, Lada. *Između redaka. Studije o tekstu i diskursu*. Zagreb – Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada – Izdavački centar Rijeka, 2008.
- ВАЈИЋ, Dragana. Conectores aditivos en español y en serbio. Anđelka Pejović et al. (eds.). *Estudios hispánicos en la cultura y ciencia Serbia: actas de la Primera conferencia nacional de hispanistas serbios*. Kragujevac: FILUM, 2016, 327–337.
- ВАРИЋ, Eugeniја, Mijo LONČARIĆ, Dragica MALIĆ, Slavko PAVEŠIĆ, Mirko PETI, Vesna ZEČEVIĆ, Mariја ZNIKA. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga, 1997².
- BEAULIEU-MASSON, Anne. Quels marqueurs pour parasiter le discours ?. *Cahiers de linguistique française* 24 (2002) : 45–71.
- BIRZER, Sandra. Historical Development and Contemporary Usage of Discourse Structuring Elements Based on *verba dicendi* in Croatian. Jasmina Grković-Major, Björn Hansen, Barbara Sonnenhauser (eds.). *Diachronic Slavonic Syntax: The Interplay between Internal Development, Language Contact and Metalinguistic Factors*. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 2018, 209–258.
- БЛАКЕМОРЕ, Diane. *Relevance and Linguistic Meaning. The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- BROWN, Penelope, Stephen LEVINSON. *Politeness. Some Universals in Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- COMBETTES, Bernard, Annie KUYUMCUYAN. La formation des modalisateurs en français : le cas des locutions formées sur *vérité*. *Langue française* 156 (2007) : 76–92.

- DEGAND, Liesbeth, Jacqueline EVERS-VERMEUL. Grammaticalization or Pragmaticalization of Discourse Markers? More than a Terminological Issue. *Journal of Historical Pragmatics* 16/1 (2015): 59–85.
- FAGARD, Benjamin, Peter BLUMENTHAL. Topic Shifts in Contrast: Ways to Change the Subject in French and German. *Journal of Pragmatics* 156 (2020): 206–222.
- FRANK-JOB, Barbara. A Dynamic-interaction Approach to Discourse Markers. Kerstin Fischer (ed.). *Approaches to Discourse Particles*. Amsterdam: Elsevier, 2006, 359–374.
- FRASER, Bruce. On the Conceptual-Procedural Distinction. *Style* 40/1–2 (2006b): 24–32.
- FRASER, Bruce. Towards a Theory of Discourse Markers. Kerstin Fischer (ed.). *Approaches to Discourse Particles*. Amsterdam: Elsevier, 2006a, 189–204.
- FRASER, Bruce. Types of English Discourse Markers. *Acta Linguistica Hungarica* 38/1–4 (1988): 19–33.
- FUENTES, Catalina. *Por cierto* y otras estructuras parentéticas. Juana Santana Marrero, Marta León Castro Gómez, Adamantia Zerva (eds.). *La variación en el español actual. Estudios dedicados al profesor Pedro Carbonero*. Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2015, 155–176.
- GLOVACKI-BERNARDI, Zrinjka. *O tekstu*. Zagreb: Školska knjiga, 2004².
- GLUŠAČ, Maja. Prilozi kao vrsta riječi u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi. Marija Turk, Ines Srdoč-Koneštra (eds.). *Zbornik radova Petoga hrvatskog slavističkog kongresa*. Rijeka: Filozofski fakultet, 2012, 287–295.
- HASPELMATH, Martin. Why is Grammaticalization Irreversible?. *Linguistics* 37/6 (1999): 1043–1068.
- HEINE, Bernd, Tania KUTEVA. *Word Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- HOPPER, Paul, Elizabeth Closs TRAUGOTT. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003².
- HRŽICA, Gordana, Sara KOŠUTAR, Kristina POSAVEC. Konektori i druge diskursne oznake u pisanome i spontanome govorenom jeziku. *Fluminensia* 33/1 (2021): 25–52.
- IONESCU, Alice, Cecilia-Mihaela POPESCU. Les marqueurs de topique du discours en roumain : évolution sémantique et rôle pragmatique. *Discours [en ligne]* 23 (2018) : 1–29. <<https://journals.openedition.org/discours/9891>>. 14. 3. 2022.
- LAMIROY, Béatrice, Gudrun VANDERBAUWHEDE. Les marqueurs de discours *en effet, en fait, de fait, en réalité* et leurs équivalents en néerlandais : indices de grammaticalisation. Laure Sarda, Denis Vigier, Bernard Combettes (éds). *Connexion et indexation. Ces liens qui lient le texte*. Lyon : ENS Editions, 2016, 195–209.
- LEHMANN, Christian. Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change. *Lingua e Stile* 20/3 (1985): 303–318.
- LEHMANN, Christian. *Thoughts on Grammaticalization*. München – Newcastle: Lincom Europa, 1982.
- LEWIS, Diana. Grammaticalizing Connectives in English and Discourse Information Structure. Sylvie Hancil, Tine Breban, José Vicente Lozano (eds.). *New Trends in Grammaticalization and Language Change*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2018, 135–157.
- MARCETEAU CABALLERO, Estefanía. Estudio del digresivo *por cierto* y sus equivalentes en lengua francesa. *Philologia Hispalensis* 30/1 (2016): 83–102.
- MIŠKOVIĆ-LUKOVIĆ, Mirjana. *Semantika i pragmatika iskaza. Markeri diskursa u engleskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 2006.
- MRAZOVIĆ, Pavica, Zora VUKADINOVIĆ. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Drugo prerađeno i dopunjeno izdanje u saradnji sa Zorom Vukadinović. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009².
- NIGOJEVIĆ, Magdalena. Neka načela određivanja diskursnih oznaka. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37/1 (2011): 121–145.
- PIPER, Predrag. *Jezik i prostor*. Beograd: Čigoja štampa, 2001².
- PONS BORDERÍA, Salvador. Do Discourse Markers Exist? On the Treatment of Discourse Markers in Relevance Theory. *Journal of Pragmatics* 40/8 (2008): 1411–1434.
- POPOVIĆ, Mihailo. *Reči francuskog porekla u srpskom jeziku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
- PRÉVOST, Sophie. 'A propos': From Verbal Complement to Discourse Marker: A Case of Grammaticalization?. *Linguistics* 49/2 (2011): 391–413.

- PRČIĆ, Tvrtko. Mali englesko-srpski rečnik pragmatičkih termina. Vera Vasić (ed.). *Diskurs i diskursi. Zbornik u čast Svenki Savić*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2010, 399–415.
- SARDA, Laure, Michel CHAROLLES. Les adverbiaux prépositionnels : position, fonction et portée – présentation du numéro. *Travaux de linguistique* 64 (2012) : 7–19.
- SILIĆ, Josip, Ivo PRANJKOVIĆ. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- SILIĆ, Josip. *Od rečenice do teksta*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984.
- SPERBER, Dan, Deirdre WILSON. *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford, UK – Cambridge, USA: Blackwell, 1995².
- STEPANOV, Strahinja. O konektorima u srpskim i hrvatskim novinskim komentarima. Branko Tošović, Arno Wonisch (eds.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga, 2010, 365–390.
- ŠARIĆ, Ljiljana. *Prostor u jeziku i metafora. Kognitivnolingvističke studije o prefiksima i prijedlozima*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2014.
- ŠARIĆ, Ljiljana. The Croatian preposition *uz*: a cognitive approach. *Jezikoslovlje* 13/1 (2012): 151–190.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs. Constructions in Grammaticalization. Brian D. Joseph, Richard D. Janda (eds.). *The Handbook of Historical Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003, 624–647.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs. Grammaticalization. Andreas H. Jucker, Irma Taavitsainen (eds.). *Historical Pragmatics*. Berlin – New York: De Gruyter Mouton, 2010, 97–126.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs. The Development of „Digressive” Discourse-Topic Shift Markers in English. *Journal of Pragmatics* 156 (2020): 121–135.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs. The Role of the Development of Discourse Markers in a Theory of Grammaticalization, version of 11/1997. Paper presented at the *International Conference of Historical Linguistics XII*, Manchester (1995): 1–23. <<https://web.stanford.edu/~traugott/papers/discourse.pdf>>. 20. 2. 2022.
- VELIĆIĆ, Mirna. *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Školska knjiga, 1987.

Andela Vasiljević

THE ADVERBS *UZGRED* AND *USPUT* IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

This paper analyses the semantic, pragmatic and distribution properties of the Serbian adverbs *uzgred* and *usput* ‘by the way, incidentally’, which are traditionally considered to be highly synonymous and thus interchangeable in most contexts. The theoretical part of the work gives a general overview of their previous classifications and descriptions in the Serbo-Croatian grammatical tradition, including their recent treatment in the fields of pragmatics and discourse analysis. The central part of the paper focuses on the analysis of the examples from the *Corpus of Contemporary Serbian Language*. Using quantitative and qualitative methods, we investigate their different semantic and pragmatic values on both sentence and transphrastic levels. A special emphasis is placed on their occurrences in the initial parenthetical position, in which they obtain an additive/digressive value close to the meaning of discourse markers such as *osim toga*, *pored toga*, *uz to*, *uzgred budi rečeno*, etc. On a final note, we aim to determine their grammaticalization degrees and transphrastic scopes. Our objective is to point out their possible roles in the process of establishing and maintaining discourse cohesion and coherence.

The analysis suggests that the digressive value of the adverb *uzgred* in the initial, post-initial and medial parenthetical position is well on the way of becoming its basic and most frequent role in the contemporary Serbian language. While they show many similarities on semantic and pragmatic levels, we have determined that these adverbs differ essentially in terms of their grammaticalization degrees and sentence distribution properties. *Uzgred* seems to have a higher grammaticalization degree, while *usput* keeps its fundamental spatial and manner interpretations along with the respective

syntactic functions, without excluding the possibility of being used as a digressive or additive discourse marker. However, the latter interpretation proves to be relatively occasional, especially compared to the frequency of the same pragmatic use of *uzgred*.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за романистику
Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
andjela.vasiljevic.ue@gmail.com

(Примљено: 1. септембра 2022;
прихваћено: 10. новембра 2022)